

Ankara Üniversitesi Açık Ders Notları

FEL 131 Klasik Mantık

10. HAFTA:

Geçersiz Akıl Yürütmeler Olarak Safsatalar:

Safsatalar bir tür akıl yürütme biçimidir esasen. Ancak her akıl yürütme, doğru bir akıl yürütme ya da geçerli bir akıl yürütme olmak zorunda değildir. İnsanlar birçok şey düşünürler ve bu düşünceleri doğrultusunda birtakım yargılarda bulunurlar. Bu yargılarını da birbirleriyle ilişkilendirerek daha geniş bir takım iddia ve görüşler oluştururlar. Dediğimiz gibi her iddia ve görüşün doğru ya da geçerli olması da zorunda değildir. Bir bakıma her düşündüğümüz doğru olmayabilir. Geçersiz, fakat geçerliymiş gibi sunulan akıl yürütmelere de safsata diyoruz. Bunlar bir tür yanıltmaca, kandırmaca olarak iş görürler.

Safsataları Aristoteles *Sofistik Delillerin Çürütülmesi* adlı kitabında ele almış ve ayrıntılı olarak incelemiştir.

Safsatalar kimi durumlarda farkında varılmadan, kimi durumlarda da bilinçli olarak yanlış yönlendirmelerde kullanılmak üzere karşımıza çıkar. Alev Alıtlı *Safsata Kılavuzu*'nda şöyle bir tanım vermektedir: "Bir düşünceyi ortaya koyarken ya da anlamaya çalışırken yapılan yanlış çıkarsamaların tamamına **safsata** denir. Safsatalar, ilk anda geçerli ve ikna edici gibi gözüken, ancak yakından bakıldığında kendilerini ele veren sahte argümanlardır. Günümüz Türkçe'sinde safsata kelimesi kusurlu akıl yürütme anlamını kaybetmiş, yanlış inanç manasında kullanılır olmuştur. Oysa, safsata, insanın muhakeme yetisinin yanlış yönde kullanımını ve çoğu kez önyargı, eksik bilgi, batıl inançlar, duygusallık, yersiz göndermeler, acelecilik, özensizlik, genelleme, duygu sömürüsü, Türkçe'yi kötü kullanma gibi sebeplerden kaynaklanır."

Buradan şunu anlıyoruz: Düşünüyor olmak, her zaman için doğru düşünüyor olmak değildir. Ve geçersiz akıl yürütmeler de her ne kadar geçersiz ve yanlış da olsalar, bir tür düşünme, yani akıl yürütme olarak görülmek durumundadır. O halde karşımıza önemli bir ayrım çıkmaktadır. Düşünmek ve doğru düşünmek. Aslolan doğru düşünmektir ve dikkat edilmediği takdirde doğru düşünmekten çok kolay bir şekilde sapma eğilimi içine girdiğimiz sıklıkla görülmektedir. Burada düşünülmesi gereken, neden hatalı akıl yürütmeleri sıklıkla ürettiğimiz ve bu türden akıl yürütmelere maruz kaldığımızdır. Düşünmek bu kadar önemli bir etkinlik iken, insan neden sıklıkla hatalı veya geçersiz bir şekilde düşünür? Hatalı düşünmek nedir? Ve bununla bağlantılı olarak düşünmek, gerçek anlamda düşünmek nedir? Yani geçerli ve doğru düşünmek nedir? Bunu daha iyi anlayabilmenin önemli yöntemlerinden birisi de, işte safsatların üzerinde durmak ve türlerini öğrenmek, incelemektir. Safsataların tespit edilmesi ve analiz edilmesi, eleştirel düşünmenin olmazsa olmazlarındandır.

Bu noktada safsataları iki ana gruba ayırabiliriz:

1. Biçimsel (formel) safsatalar:
2. Biçimsel olmayan (informel) safsatalar:

1. Biçimsel (formel) safsatalar:

Bir akıl yürütmeyi teknik olarak geçersiz kılan hatalardan dolayı oluşan safsatalardır. Klasik mantıktaki dedüktif çıkarım kalıpları göz önünde bulundurulduğunda, geçersiz olan tüm biçimler (geçersiz tasım kalıpları) biçimsel safsata olarak görülebilir. Temelde iki şekilde karşımıza çıkar.

a. Dağıtılmamış orta terimden kaynaklanan safsatalar:

Bütün Platoncular erdemi ve bilgiyi sever.

Ahmet erdemi ve bilgiyi sever.

O halde, Ahmet bir Platoncudur.

Bu akıl yürütmede 'erdemi ve bilgiyi seven' orta terimi, her iki öncülde de dağıtılmamış bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Ve bundan dolayı diğer iki terimi (platoncu ve Ahmet terimleri) birbirine geçerli ve zorunlu bir şekilde bağlayamamaktadır. Yani şöyle ifade edebiliriz: Bütün Platoncuların erdemi ve bilgiyi seviyor olmasından, erdemi ve bilgiyi seven herkesin Platoncu olduğu sonucu zorunlu olarak çıkmaz. Bunu iddia etmek, yanlış bir akıl yürütmedir ve bu biçimsel bir safsatadır. Söz konusu akıl yürütme, yani düşünme örneği her ne kadar geçerli bir akıl yürütme gibi görünse de ve kimileri için ilk bakışta ikna edici bir etki gücü taşısa da, bir safsata olmaktan kurtulamamaktadır.

b. Dağıtılmış terimden, dağıtılmamış terime geçişten kaynaklanan safsatalar:

Bazı zeki insanlar sıradışıdır.

Ahmet sıradışı değildir.

O halde Ahmet zeki değildir.

Bu akıl yürütmede, büyük öncüldeki zeki terimi dağıtılmamış iken, sonuçtaki zeki terimi dağıtılmış hale getirilmiştir. Bu durum tasım kurallarından birini ihlal ettiği için geçerli ve zorunlu bir akıl yürütme olmamaktadır. Çünkü öncüllerde sözü edilen sınıfın (zeki terimi) bir kısmından bahsedilirken, sonuçta söz konusu sınıfın tamamı dışarda bırakılmıştır. Yani şöyle ifade edebiliriz: Bazı zeki insanların sıradışı olması, sıradışı olmayanların zeki olmadığı anlamına gelmez. Bunu iddia etmek, yanlış bir akıl yürütmedir ve bu yine biçimsel bir safsatadır. Söz konusu akıl yürütme, yani düşünme örneği her ne kadar geçerli bir akıl

yürütme gibi görünse de ve kimileri için ilk bakışta ikna edici bir etki gücü taşısa da, bir safsata olmaktan kurtulamamaktadır.

Görüldüğü gibi biçimsel safsatalar çok daha sıkı bir takım mantıksal kuralların teknik olarak ihlal edilmesi yoluyla karşımıza çıkarlar ve tespit edilmeleri için mantığın ilke ve kurallarının bilinmesi gerekmektedir.

2. Biçimsel olmayan (informel) safsatalar:

Biçimsel olmayanlar safsatalar ise, gündelik hayatta sıklıkla karşımıza çıkan ve ağırlıklı olarak anlam ve içeriğe bağlı olarak sınıflandırılan, daha gevşek bir dilsel safsata grubudur.

Eleştirel düşünme alanının önemli ve ağırlıklı bir bölümünü oluşturmaktadır. İformel safsatalar çok farklı şekillerde ve farklı kategoriler altında sınıflandırılmaktadır. Tespit edilmeleri için özellikle anlam ve içeriğe odaklanan bir dikkat gerektirdikleri gibi, yine belli başlı bazı kural ve ilkeleri ihlal ettiklerini de gözden kaçırmamak gerekir. Bundan dolayı biçimsel olmayan safsataların ayrıntılı bir sınıflandırılması ve analizi önem kazanmakta ve bu safsata türlerine ilişkin örnekler çoğaltılarak bunların farkındalığının oluşturulması, eleştirel düşünmenin öncelikli amaçlarındandır.